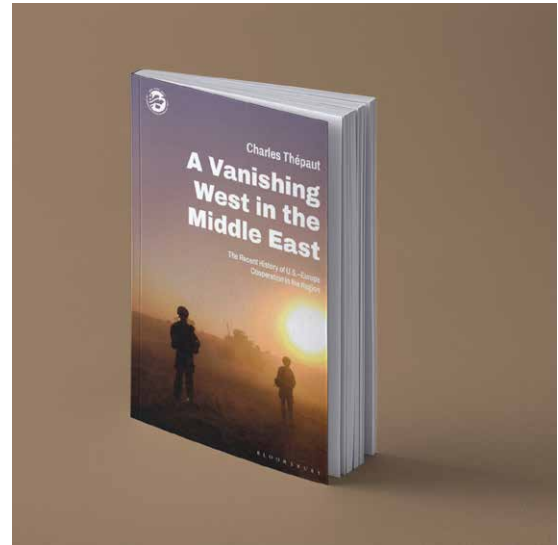

היסטורי רב־ממדי מאז תום המלחמה הקרה ועד ימינו (1990-2021) על מערכת היחסים המעורערת בין ארצות הברית למדינות אירופה. הספר מבקש לתרום לספרות האקדמית ולמעצבי המדיניות ומקבלי ההחלטות. שארל תפֹ הוא יועץ פוליטי ודיפלומטי ששירת כיועץ למדיניות חוץ בשגרירות צרפת בברלין, ובעת כתיבת הספר היה עמית מחקר במכון וושינגטון למדיניות המזרח התיכון (Washington Institute for Near East Policy). הביוגרפיה וההכשרה שלו משייכות את הספר לטרנד חדש יחסית שהופיע בעיקר בעשור האחרון: סוגה שנותנת במה לדיפלומטים, ליועצים לביטחון לאומי או ליועצים פוליטיים מתחום העשייה והייעוץ, המנסים לתרום מניסיונם המעשי לניתוח סוגיה אקדמית (ראו למשל Chivvis, 2014; Freilich, 2018; Wieland, 2021).

המזרח התיכון בין ארצות הברית לאירופה

אלדד בן־אהרון

אוניברסיטת כרוננגן, הולנד

שם הספר: **A Vanishing West in the Middle East**

מאת: Charles Thépaut

הוצאה: I.B. Tauris

שנה: 2022

מס' עמודים: 247

הספר **A Vanishing West in the Middle East** מנתח את מערכת היחסים הטרנס־אטלנטית ומתייחס לסוגיה שנמצאת פחות באור הזרקורים במחקר המזרח התיכון: מבט היסטורי רב־ממדי מאז תום המלחמה הקרה ועד ימינו (1990-2021) על מערכת היחסים המעורערת בין ארצות הברית למדינות אירופה.

הדגש בסוגיה זו הוא על פתרון פרקטי של בעיות מחקריות מורכבות תוך הדגשת הרכיב האנושי בניהול סכסוכים ובקבלת החלטות הקשורות לביטחון ומדיניות חוץ. באופן כללי מדובר במגמה מבורכת שיכולה להעשיר את המחקר ולבנות גשרים חשובים בין העולם האקדמי לעולם מקבלי ההחלטות. הספר של תפֹ הוא תוספת ראויה לסוגה זו, וההכשרה שלו הופכת אותו לאיש הנכון במקום הנכון. לגישה שלו יש מספר איכויות: התוכן לא רק נותן לקוראים זווית מבט אלטרנטיבית על הנושא אלא גם – כפי שמרמזת כותרת הספר – קושר בין הנסיגה האיטית והבטוחה של האמריקאים לזו של האירופאים מהמזרח התיכון ועוסק בצורך להגדיר מחדש את השפעת הפוליטיקה הבינלאומית על האזור. איכותו של הספר ניכרת גם בכך שהוא כתוב היטב בשפה נהירה וקולחת, שמזמינה קהל קוראים מגוון: אקדמאים, מומחי מדיניות וגם הקהל הרחב ימצאו שהספר מזמין לקריאה. כאמור, ספרו של תפֹ מבקש גם לתרום לשיח ולספרות האקדמית. בהקשר זה, התוכן והשאלות המחקריות לא תמיד מצליחים לעמוד ברף אקדמי גבוה שמבקש להציג טענה חדשנית המתבססת על מגוון של מקורות ראשוניים, מספק רקע היסטורי חשוב לקוראים וממקם את עצמו היטב בתוך השיח המחקרי ומציע מחקר אמפירי ומבנה מהודק.

סוגיית שיתוף הפעולה האמריקאי־אירופי ביחס למזרח התיכון עולה לדיון מדי שנים אחדות, בדרך כלל עם בחירתו של נשיא אמריקאי חדש ובייחוד עם חילופי שלטון בין נשיא רפובליקני לדמוקרטי. כך למשל היה בתחילת 2021 עם כניסתו של ג'ו בידן לתפקיד נשיא ארצות הברית לאחר עידן טראמפ, שהקפיצה את הציפיות ביבשת הישנה לחידוש ההרמוניה הטרנס־אטלנטית. ההנחה הרווחת היא שנשיא דמוקרטי יהיה מעוניין בשיתוף פעולה טרנס־אטלנטי משמעותי שמועיל למדיניות חוץ המבוססת על ערכים דמוקרטיים־ליברליים ושמירה על זכויות אדם, בניגוד לנשיא רפובליקני שצפוי להיות מסווג יותר בסוגיות אלו (Daalder, I. H., 2000; Moss, 2002, pp. 49-61; Osiewicz, 2021).

הספר **A Vanishing West in the Middle East** של שארל תפֹ (Charles Thépaut) מנתח את מערכת היחסים הטרנס־אטלנטית ומתייחס לסוגיה שנמצאת פחות באור הזרקורים במחקר המזרח התיכון: מבט

כפי שרומזת הכותרת, בכיוונים המנוגדים שאליהם פנו האמריקאים והאירופאים לאחר האביב הערבי בהתייחסותם למזרח התיכון. הפרק החמישי והאחרון שכותרתו 'לקראת ענווה מערבית במזרח התיכון' (Toward Western Humility in the Middle East) משמש מעין דוח מדיניות קצר שנותר עצה מעשית למקבלי ההחלטות בארצות הברית ובאירופה – כיצד להמשיך להתנהל יחד למרות האתגרים בשיתוף הפעולה ומגמת היציאה של הכוחות האמריקאיים מאזור המזרח התיכון. למרות הטענה הפסימית והריאליסטית בספר, פרק זה מנסה להאיר באופן חיובי את האפשרות של שיתוף פעולה טרנס־אטלנטי לאור האתגרים המשותפים. נקודות לשיפור ולחידוד המסר של המחבר יכולות להסתכם בשני היבטים מרכזיים: הראשון, להעניק רקע היסטורי רחב יותר לקוראים, שיכול לחזק את נקודת המוצא של הדיון בספר כולו; ההיבט השני נוגע לאופן הצגת הממצאים האמפיריים וההתייחסות לראיונות האישיים הרבים שקיים המחבר לצורך כתיבת הספר. בהתייחס להיבט הראשון, חשוב להדגיש שהמתח והאסימטריה בין האמריקאים לאירופאים הנדונים בפרק הראשון לא החלו במפתיע ב־1990. בספרות העשירה והמרתקת על המלחמה הקרה, אחד הדיונים המרכזיים עוסק בשאלה מה סיים את המלחמה הקרה בשלהי שנות ה־80. אחת הטענות היותר מוכרות ומקובלות היא שהיו אלה הרפורמות של מיכאיל ג'ורבצ'וב, שקידם את הפרסטריוקה והגלסנוסט (Brown, 2007; Lévesque, 2004; Odom, 2004).

בחנית ההסברים המתחרים לסיום המלחמה הקרה מצביעה גם על כיוונים אחרים הרלוונטיים לספרו של תפן: אחד מהם מתמקד במתח ובקרקע שנוצר בין בריסל ללונדון ולווינגטון לגבי סדרי העדיפויות הצבאיים הכלכליים בברית הטרנס־אטלנטית. המתח נבנה בין ארצות הברית למדינות מערב אירופה בתחילת שנות ה־80 ופער תהום עמוקה בין הצדדים לאחר שלושה עשורים של שיתוף פעולה הדוק. ארצות הברית בראשות רייגן וסגנו בוש האב חברה אל בריטניה בראשותה של מרגרט תאצ'ר ("אשת הברזל") בהצגת גישה נאו־ליברלית בלתי מתפשרת וניצית: הם ביקשו להאיץ את מרוץ החימוש מול הסובייטים במערכה האחרונה של המלחמה הקרה. רייגן ותאצ'ר "הריחו את הדם" הסובייטי ואת חולשת הקרמלין כמו גם את הכוחות המורדים במזרח אירופה וביקשו לקיים מערכה אחרונה כדי להתיש את הסובייטים, כאשר הבינו את גודל המשבר הכלכלי של הגוש הקומוניסטי. בשנת 1983 בנאומו המפורסם לאומה האמריקאית כינה רייגן את ברית המועצות "אימפריית הרשע" (the evil empire) וטבע

ההקדמה של תפן (עמ' 1-5) פורסת בפני הקוראים את המסגרת הנושאת של הספר, את יריעת הזמן ואת הדיון המרכזי שהספר מבקש לתרום לו. מוקד המחקר – השינויים שחלו מאז סוף המלחמה הקרה במערכת היחסים הטרנס־אטלנטית בין האמריקאים לאירופאים בכל הקשור בשיתוף הפעולה בשלושה תחומים: אסטרטגיה, שיתוף פעולה מוסדי ושיתוף פעולה מבצעי (עמ' 2). המסר המרכזי בספר הוא שלמרות החריקות בין האמריקאים לאירופאים יש צורך בחידוש דיאלוג בין הצדדים לאור ההתרחשויות בשני העשורים האחרונים, שכללו את האביב הערבי וחדיירה של המעצמות החדשות – סין, הודו וגם רוסיה שבנתה את עצמה מחדש. מעצמות אלו השתמשו בחלל הגדול שהשאירו ארצות הברית ומדינות אירופה כדי לשנות את הגיאופוליטיקה של האזור. תפן אף מבקש לחדד כי לאור הפערים הגדולים כל כך בין ארצות הברית לאירופה לא ניתן לשכלל את ה"מערב" כגוף אחד שמעצב את היחסים הבינלאומיים במזרח התיכון, וצריך לחשוב מחדש איך המציאות הזו מעצבת את פני המזרח התיכון העכשווי (עמ' 5).

ספרו של שארל תפן מהווה תרומה ראויה לסוגה של ייעוץ למדיניות. הקוראים יפיקו ממנו תובנות חשובות וייחשפו לזוויות מוכרות פחות בשיח בתחום היחסים הבינלאומיים והמזרח התיכון.

הספר בנוי מחמישה פרקים מרכזיים: הפרק הראשון עוסק בשנים 1990-2011 ומתמקד במערכת היחסים האסימטרית בין ארצות הברית לאירופה, תוך דגש על ההגמוניה האמריקאית שהפכה אותה למעצמה היחידה בפוליטיקה הבינלאומית לאחר קריסת הגוש הקומוניסטי. הפרק נפרס על פני יריעת זמן נרחבת במיוחד, וייתכן שעדיף היה לפצלו לשני פרקים קצרים יותר. הפרק השני דן בשנים 2011-2021 ועוסק באביב הערבי ובנסיגת ארצות הברית והמערב מהמזרח התיכון. מכאן ואילך יש שינוי בלתי מוסבר במבנה הפרקים: הפרק השלישי, שכותרתו 'הגיאופוליטיקה החדשה של המזרח התיכון' (The New Middle East Geopolitics) אינו עוסק במסגרת זמן קונקרטית אלא באופן שבו מעצמות אחרות (לא־מערביות, כגון סין והודו) ממלאות את החלל שהשאירו ארצות הברית ומדינות אירופה. הפרק הרביעי והחמישי ממשיכים את המגמה של הפרק השלישי וגם הם עוסקים בנושא מסוים ולא בפרק זמן כזה או אחר. הפרק הרביעי שכותרתו 'פנייה לכיוונים מנוגדים' (Heading in Opposite Directions) עוסק,

ד"ר אלדד בן אהרון הוא היסטוריון של יחסים בינלאומיים ומומחה ליחסי ישראל-טורקיה ולמלחמה הקרה במזרח התיכון. כיהן כמרצה במחלקה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטת לידן (הולנד) (2019-2021) וכיום מרצה ליחסים בינלאומיים ולימודי המזרח התיכון באוניברסיטת חרונינגן. ד"ר בן אהרון הוא גם חוקר בתר"דוקטורט ועמית מינרבה במכון לחקר שלום ועימותים בפרנקפורט (PRIF). ספרו **Israeli-Turkish Relations at the End of the Cold War** יתפרסם בשנת 2023 בהוצאת אוניברסיטת אדינבורו. e.ben.aharon@rug.nl

מקורות

- Brooks, S., & Wohlforth, W. (2004). Economic constraints and the turn towards superpower cooperation in the 1980s, in O. Njølstad (Ed.), *The last decade of the Cold War: From conflict escalation to conflict transformation* (pp. 69–98). Frank Cass Publications.
- Brown, A. (2007). Perestroika and the end of the Cold War. *Cold War History*, 7(1), 1–17.
- Chivvis, C. (2013). *Toppling Qaddafi: Libya and the limits of liberal intervention*. Cambridge University Press.
- Daalder, I. H. (2000, September 1). *Europe: Rebalancing the U.S.-European relationship*. Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/europe-rebalancing-the-u-s-european-relationship/>
- Freilich, C. (2018). *Israeli national security: A new strategy for an era of change*. Oxford University Press.
- Lévesque, J. (2004). The Messianic Character of Gorbachev's 'new thinking': Why and what for? in O. Njølstad (Ed.), *The last decade of the Cold War: From conflict escalation to conflict transformation* (pp. 133–48). Frank Cass Publications.
- Moss, K. (2002) "Beyond NATO: The U.S.-European Relationship," *Mediterranean Quarterly* 13:4. 49–61
- Odom, W. (2004). The sources of 'new thinking' in Soviet politics, in O. Njølstad (Ed.), *The last decade of the Cold War: From conflict escalation to conflict transformation* (pp. 114–32). Frank Cass Publications.
- Osiewicz, P. (2021, January 12). *US-Europe cooperation in the Middle East: New president, new beginning?* MEI@75. <https://www.mei.edu/publications/us-europe-cooperation-middle-east-new-president-new-beginning>
- Wieland, C. (2021). *Syria and the neutrality trap: Dilemmas of delivering humanitarian aid through violent regimes*. IB Tauris & Company.
- Young, J. W. (2010). Western Europe and the end of the Cold War, 1979–1989, in M. Leffler & O. Westad (Eds.), *The Cambridge History of the Cold War, vol. III: Endings* (pp. 289–310). Cambridge University Press.

את המושג שייזכר לשנים רבות. התובנה אז הייתה כי ייתכן שמרוץ חימוש אחרון יפיל את הגוש הקומוניסטי. כידוע, רייגן, בוש ותאצ'ר לא טעו.

מנגד גברה הביקורת במדינות מערב אירופה שלא ראו לנכון להצטרף למרוץ החימוש של שנות ה־80, וזאת אחרי שתמכו כמעט ללא סייג בעמדות האמריקאיות לאורך כל שנות המאבק הבין-גושי. הקולות שנשמעו ממערב אירופה גרסו שמרוץ חימוש נוסף הוא מיותר ומכניס אותם לסחרור כלכלי וצבאי חסר טעם (Brooks, & Wohlforth, 2004; Young, 2010, p. 293). כפי שאפשר ללמוד מן השיח הערני בספרות על סיום המלחמה הקרה, השנים 1985–1990 היו נקודת ציון חשובה בעיצוב תפיסתם של השחקנים המרכזיים המוזכרים בספרו של תפן, וברוח זו עוצבו עמדותיהם מאז תום המלחמה הקרה ובתקופת החד-קוטביות.

כשמחברים את המתח המוזכר לעיל בין בריסל ללונדון ולווינינגטון בעניין המזרח התיכון בתום המלחמה הקרה עם נקודת המוצא בספרו של תפן, הניתוח שלו מובן יותר. כפי שהוא טוען גם במסקנותיו (עמ' 243–244), האירופאים סברו שהמדיניות הצבאית והאסטרטגית של ארצות הברית במזרח התיכון לאורך שנות ה־90 הייתה הרפתקנית ושאפתנית מדי, והמתח בעשור האחרון של המלחמה הקרה מספק הקשר היסטורי ברור יותר למסקנה זו.

ההיבט המרכזי השני בדבר נקודות לשיפור קשור כאמור לנושא המקורות האמפיריים ובפרט לראיונות: תפן מצוין כי ראיין לצורך כתיבת הספר יותר מ־50 מומחים שונים, ביניהם דניס רוס, בן פישמן ואוליבר שמידט (עמ' 2). זה בהחלט מספר מרשים של ראיונות עומק, שנותן מרקם רב משמעות לניתוח נושאי הליבה של הספר. לטובת הקוראים האקדמאים, טוב היה עושה תפן אילו סיפק לקוראים הסבר מתודולוגי קצר לגבי מהות השימוש בראיונות בתוכן הפרקים. בייחוד מסקרה היה לדעת כיצד הם משתלבים עם שאר החומרים שאסף, מה משקלם הגולמי וגם מה היה הרקע לבחירת המראיינים. לסיכום, ספרו של שארל תפן מהווה תרומה ראויה לסוגה של ייעוץ למדיניות. הקוראים יפיקו ממנו תובנות חשובות וייחשפו לזוויות מוכרות פחות בשיח בתחום היחסים הבינלאומיים והמזרח התיכון. הספר אף יכול להוות חומר קריאה מעניין וראשוני לחוקרים מהאקדמיה המעוניינים להבין כיצד הנושאים המרכזיים בספר נראים מנקודת המבט של יועצים פוליטיים וחוקרי מדיניות.